

ВИТОКИ, ГЕНЕЗА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗНИЩЕННЯ ВИБОРЧОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ АБО ДОКУМЕНТІВ РЕФЕРЕНДУМУ

Ю.В. Орлов

аспірант кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Питання, що стосується витоків та історії кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму має істотне значення для теорії кримінального права та практики застосування за ст. 152-2 КК України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемою кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму займалися такі вчені, як: П.П. Андрушко, М.Й. Коржанський, С.Я. Лихова, М.І. Мельник, О.В. Михайленко, В.І. Осадчий, В.П. Тихий, Н.Ю. Турищева, І.Б. Борисов, Н.І. Ветров та ін. Проте, питання витоків та генези цієї проблеми торкалися лише фрагментарно.

Мета статті полягає у з'ясуванні витоків та генези кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму.

Основні результати дослідження. Одним із завдань науки кримінального права України та інших держав є дослідження пам'яток і шквіл кримінального права, що діяли на теренах України, оскільки їх положення і напрацювання можуть бути використані в сучасний період при втіленні принципу наступництва в кримінальному праві [1, с. 66].

Дослідження історії розвитку кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму доцільно почати з «Руської Правди» – збірника стародавнього руського права, складеного у Київській Русі в XI–XII ст. на основі звичаєвого права [2, с. 72]. Її значення високо оцінюється як істориками, так і юристами, оскільки її положення були сприйняті всіма пам'ятками литовського періоду історії, а також позитивно вплинули на правничий розвиток суміжних слов'янських народів [3, с. 109]. Крім того, як стверджує В.К. Матвійчук, історико-правовий метод дослідження явищ кримінально-правового характеру є важливим: він сприяє недопущенню помилок у законотворчій діяльності, висвітлює її позитивні моменти, є певною гарантією позитивного поступу в цьому важливому для держави і суспільства процесі [4, с. 109]. Ю.В. Баулін наголошує, що розвиток кримінального законодавства – це безперервний, історичний, часовий процес, у перебігу якого воно, змінюючись, зберігає свої основні характеристики, сприймаючи попередній правовий досвід [3, с. 33–34].

Отже, дослідження витоків кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму дозволить глибше зрозуміти суспільну небезпечність цього злочину, зумовленість існування кримінальної відповідальності за таке діяння, вплив певних історичних подій на виникнення нормативних актів, які передбачали відповідальність за вказані порушення, а також вплив інших держав на розвиток українського кримінального законодавства за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму.

Слід погодитися з думкою В.К. Матвійчука, що перед тим, як розпочати дослідження проблеми, в нашому випадку задекларованої, необхідно звернутися до понять, що використовуються в назві статті [4, с. 139]. Такими термінами є «витоки», «генеза», «історія», «сучасний стан проблеми», їх тлумачення у деякій мірі, дійсно можна знайти в «Словаре русского языка» С.І. Ожегова [4, с. 139, 5, с. 45]. Скажімо, таке поняття, як «витоки» у переносному розумінні слова означає початок; першоджерело чого-небудь [4, с. 40; 5, с. 45]. Звертає на себе увагу й те, що «Великий тлумачний словник сучасної української мови» тлумачить термін «початок», як: «...Перший момент (перші моменти) вияву якої-небудь дії, явища, процесу; прот. кінець. 3. Те, з чого починається твір, фільм, спектакль, і т. ін. 4. перев. — ми. Зародок, першоджерело чого-небудь... 5. Основа, першоелемент чого-небудь» [6, с. 1096; 5, с. 45]. Цей же словник термін «першоджерело», як зазначає Т.І. Волкова, трактує, як «... 1. Те, що дає початок чому-небудь, є основою чогось...» [6, с. 940; 7, с. 38]. Слід погодитися з думкою, яка є в юридичній літературі, що Українсько-російський словник термін «початок» роз'яснює так: «... начало; лит. зачин... первопричина зарождения, исток ... в самом начале ... первоначально...» [8, с. 617; 7, с. 38].

Важливо також погодитися з думкою Т.І. Волкової, що ще необхідно звернутися до Російсько-українського словника, який термін «исток» роз'яснює наступним чином «... (действие) витік, — току; вихід, — ходу; ср. истекать 1; 2. «начало реки, ручья» початок, — таку, витік... 3. Перек. Джерело, початок; у — ков цивілізації; — коло (біля) джерел (початків) цивілізації; — ки первобытной культуры» [9, с. ; 7, с. 38-39].

Підводячи підсумки тлумаченню терміна «витоки» можна стверджувати, що він означає початок, перший момент, виявлення якої-небудь дії або явища.

Наступний термін, який нами використовується у назві статті, це «генеза». Його роз'яснення ми знаходимо в довідковій літературі і він має таке значення як походження, виникнення, становлення [6, с. 230].

На наш погляд, правильним буде підхід до проблеми, коли термін «генеза» та «витоки» ми будемо розглядати у їх взаємозв'язку з поняттям «історія». Врахувавши зазначене, це останнє поняття означає — сукупність фактів і подій, які належать до минулого [6, с. 507].

Четверте поняття «сучасний стан проблеми» можна з'ясувати, як вірно зазначає В.К. Матвійчук, за допомогою тлумачення трьох термінів «сучасний», «стан» і «проблема» [5, с. 45]. Якщо врахувати, що «сучасний» означає «теперішній», який відноситься до нинішнього часу (теперішній стан науки)

[9, с. 605; 5, с. 45], а «стан» — це положення, в якому хто-небудь або що-небудь знаходиться [9, с. 613; 5, с. 45], в той же час «проблема» вказує на складність питання, завдання, що потребує вирішення, дослідження [9, с. 613; 5, с. 45], то стосовно нашого інтересу можна розпочати аналіз витоків кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації, або документів референдуму. Проте перед цим слід зазначити, що з'ясуванням термінів ми задекларували як простір (межі) нашого дослідження, що допоможе провести всебічне з'ясування зазначеної проблеми в цій статті.

При дослідженні витоків, генези, сучасного стану проблеми кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму ми схилиємося до періодизації, запропонованої істориками та юристами, а саме: про існування шести (загальнолюдських) та восьми — не території нашої держави, періодів, різних за часом і впливу на людей в правовому забезпеченні виборності [10, с. 40; 11, с. 112; 12, с. 1-736]. Вони, на наше переконання, не суперечать історичній періодизації, яку пропонують учені в сфері історичної науки. До такої періодизації ми схилиємося в нашому дослідженні, виходячи з того, що закони суспільства, його розвитку дають нам можливість бачити, що людина завжди прагнула до демократизації усіх процесів її співжиття, а отже і до проблеми виборності при створенні державних і правових інституцій.

Існуючі погляди на періодизацію суспільного розвитку, державної і правової розбудови ґрунтуються на достовірних джерелах. Тому ми зупинимося у своєму пошуку на запропонованій для нас історіографії. Вона нам необхідна, тому, що допоможе виявити і пояснити витoki кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму. В той же час слід зробити застереження, що питання про періодизацію розвитку кримінального законодавства (окрім В.К. Матвійчука), а також тим більше стосовно кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму не було з'ясовано. Це зумовлено тим, що: 1) зазначені проблеми дослідники намагалися з'ясувати відокремлено від історичного розвитку суспільства та державотворення; 2) це викликано і тим, що Україна мала надто складний шлях історичного розвитку, де відбувалося нашарування законодавства різних державних утворень на теренах нашої держави. Про це цілком справедливо згадував В.К. Грищук, відзначивши, що історія Української кримінально-правової науки (а ми відзначили: положення кримінального права стосовно кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму) залишається до цього часу належним чином не з'ясованою [13, с. 158]. Як відомо, наука, до теперішнього часу, поверхнево в своїх дослідженнях коментувала проблеми кримінальної відповідальності за досліджуване діяння стосовно його витоків та генези.

Отже зазначена нами періодизація базується на закономірностях розвитку суспільства та виникнення права, як об'єктивно існуючих і таких, що повторюються, істотних зв'язках буття і свідомості, що визначили хід становлення права через глибинні процеси правової комунікації (взаємовідносин) суспіль-

ства і людини [14, с. 265]. Це також властиво і для кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму, що ми і спробуємо прослідкувати і обґрунтувати.

Спираючись на викладене, спробуємо прослідкувати проблему кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму на теренах нашої держави.

На підставі дослідження різних історичних та правових джерел можна констатувати, що в IX-X ст. на Русі існувала система норм усного звичаєвого права (це *другий період*). Частина цих норм, пізніше не була зафіксована у збірниках і літописах, які були складені у XI-XII ст., тому й не дійшла до нас. Проте не слід відкидати й того, що еволюція кримінально-правової охорони виборчих відносин на теренах нинішньої України безпосередньо зв'язана з виникненням і розвитком власне виборчих інститутів, історія яких коріннями входить у перші століття існування Давньоруської держави. На думку деяких дослідників, перші виборчі традиції, формування і розвитку основ представницької і непередставницької демократії і період X-XIII ст. зв'язані з широким поширенням на території Київської Русі вічової діяльності [15, с. 8]. Різні літописи та правові джерела, які нами вивчалися свідчать, що кримінальна відповідальність за незаконне знищення або пошкодження виборчої документації або документів референдуму з'явилась з часом. Законодавець спершу регламентував сам процес волевиявлення, а вже потім виникла потреба кримінально-правової охорони волевиявлення [16, с. 37].

Для Стародавньої Русі найбільш яскравою і характерною формою голосування являлись вічові (народні) збори, що було генетично зв'язано з дофеодальним періодом, коли на ньому були представлені всі вільні члени даної общини (віче було широко поширене на території Русі майже до XIII ст.) [15, с. 9]. Початковою формою віча була племінна сходка, а кінцевою – вічеві збори у Новгороді, Пскові, де віче було основним і постійним органом влади.

Третій період охоплював час, коли Українська держава була під управлінням князів (XI-XIV ст.) [17, с. 28]. Як відомо, до нас не дійшло не тільки будь-якого писаного закону, але навіть і згадки про будь-який писаний закон до X ст. [17, с. 7; 18, с. 37; 19, с. 17]. Тому необхідно зосередитися на пошуку витоків кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму на теренах нашої держави з XI ст. [20, с. 28]. Як свідчить аналіз різних джерел, у тому числі й нормативних, що відомостей про кримінально-правову охорону виборчої документації та документів референдуму не існувало [17, с. 10-11; 21, с. 4-510].

З утворенням держави в Київській Русі продовжували діяти народні збори окремих племен, але особливо поширеним політичним явищем державного життя вони стали у XI-XII ст. Літопис засвідчує таку традицію: «Новгородцы бо изначала, и смоляне и кыяне и полочане и вся владе яко-же на думу на вече сходятся...» [15, с. 10]. Важливо звернути увагу на те, що перша епоха історії народних зібрань, а саме племінна, змінилася другою – (XI-XII ст.ст.) міською [15, с. 10-12]. Саме тоді для вирішення справ сходилися

в головні міста земель жителі пригородів, «лучшие люди», «страцы градские» на народні зібрання. У XI-XIII ст. ця форма влади набуває розвитку.

Спосіб скликання народних зборів зазвичай літописці фіксують як «звонити вечь», «созвонити вече». У Києві скликання віча часто відбувалось через глашатаїв – («бирючей») [15, с. 10]. У Новгороді тривалий час дзвонили у спеціальний вічовий колокол. Вони згадуються і в багатьох інших містах – у Володимир-Волинську, Полоцьку, Пскові, Смоленську та ін. [15, с. 11-12].

Процедура вічових зібрань теж вироблялась протягом багатьох століть. Як форма прямого народоправства, віче не відрізнялось складною процедурою, а останній не надавалось, як правило, суттєвого значення. Проте, одним із принципів, що оберігав новгородські демократичні традиції, був суворий контроль за діями виборних осіб (посадників, тисяцьких, архієпископів та ін.) [15, с. 12].

У літописах відсутні відомості щодо перевірки кількості і правомочності присутніх на вічі. Проте, є думка, що в кожному конкретному випадку перед початком віча проводилася фактична перевірка тих, хто з'явився [15, с. 10-12]. Одних допускали, а інших, що не мали права на підставі загального вічового устрою та стародавніх звичаїв брати участь у вічах, усували. Проте, на нашу думку, така перевірка була малоімовірною. Виборчих документів, як таких на вічі не існувало, а отже і їх знищення або пошкодження не могло й бути.

Отже, підводячи підсумок третьому періоду на теренах нашої держави можна констатувати, що літописні дані, хай скупо, все ж характеризують віче в Київській Русі як верховний демократичний орган влади, що продовжував розвиватись разом з княжою владою. Це дійсно народне зібрання, важлива складова державного механізму, яке вирішувало кардинальні проблеми соціально-політичного життя держави. Але попри все сама процедура проведення «віче» не фіксувалася документально, тобто воно було спонтанним явищем і ніякого правового регулювання не мало. Це також свідчить і про те, що була відсутня соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму.

Четвертий період (XIV ст. і до поч. XVIII ст.) в історії має назву «Козацька ера». Необхідно акцентувати увагу, що названий період характеризувався застоєм до XIV ст., пов'язаним з татаро-монгольським ігом [5, с. 58]. Подальший розвиток виборчих інститутів був зв'язаний з реформою місцевого самоврядування XV-XVI ст., які знайшли відображення в Білозерській уставній грамоті 1488 р., Судебниках 1497-1550 рр. і спочатку полягали в обмеженні повноважень намісників і волостелів, а потім призвели до остаточної відміни системи «кормлїнь» і в створенні нових виборних органів самоуправління «губних и земских изб», що свідчило про формування системи виборного представництва в Російській державі [22, с. 54]. Проте з метою належного дослідження зазначеного періоду розвитку суспільства та державності, важливо погодитися з думкою, що існує в юридичній літературі, що для усвідомлення кримінальної відповідальності з незаконного знищення виборчої документації або документів референдуму необхідно з'ясувати, які джерела права на теренах нашої держави в той час діяли [5, с. 58]. Це можливо зробити, коли ми

скористаємося методом виключення частини з цілої сукупності, до яких ця частина входить, спираючись на законодавчі та інші історичні джерела того часу. Це необхідно для того, щоб з'ясувати, які нормативні акти не діяли на території нашої держави. До таких нормативних актів слід віднести: Судебник 1497 р. [23, с. 1-520]; Судебник 1550 р. [23, с. 1-520]; Акти місцевого управління «Стоглав» [23, с. 1-520]; «Акты Изберательных споров» [24, с. 1-529]; Законодавство про правовий статус населення; Законодавство про державний лад [24, с. 1-313]; інші законодавчі акти, хоча і діяли, наприклад Артикул військовий (законодавство періоду абсолютизму) [24, с. 314-390], але норми, що стосувалися виборчого законодавства (в тому числі, які стосуються нашого дослідження), в той час були малочисельні [24, с. 58-59].

Проведений нами аналіз джерел права, що діяли на теренах України, свідчить, що сила їх та значення змінювалися. Виходячи з цього необхідно погодитися з думкою А.П. Ткача, що їх краще класифікувати за походженням: 1) звичаєве право; 2) польсько-литовське законодавство; 3) законодавчі акти автономної влади України; 4) царське законодавство і судова практика; 5) нормативні акти церковного права; 6) джерела права Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття [26, с. 1-170].

Проте, на наш погляд, який базується на дослідженні цих актів, не викликає сумніву, що жоден з них не має відношення до кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму. Крім того, зазначений період свідчить про відсутність кримінальної відповідальності за означений злочин, оскільки про виборчу документацію не йшлося, а всі результати мали усний характер.

П'ятий період (XVIII ст. — початок XIX ст.) дістав назву «Під імператорської владою» [20, с. 37].

Велике значення для розвитку виборності на території України мали демократичні надбання українського народу під час існування Гетьманської держави, Запорізької Січі та Слобідської України. Всі державні інституції цих суспільно-політичних утворень формувалися тільки шляхом виборів [27, с. 345]. Особливе місце в становленні демократичних ідей українського суспільства посідає документ, який має назву «Правовий уклад та Конституції відносно права і вольностей Війська Запорозького», укладений між Пилипом Орликом — новообраним гетьманом Війська Запорозького і генеральною старшиною, полковниками, схвалений обома сторонами. Сьогодні цей документ більш відомий як Конституція Пилипа Орлика 1710 р. [27, с. 350]. Він справедливо вважається першим нормативним актом писаного виборчого права України, оскільки вперше зафіксував принципи діяльності органів державної влади, порядок, терміни й періодичність скликання вищого представницького органу тих часів — Генеральної Ради [27, с. 345-365].

Дев'ятий пункт Конституції Пилипа Орлика трактує питання обрання генерального підскарбія із «людини значної і заслуженої». Привертає увагу той факт, що йдеться не про «призначення», як це було в традиціях самодержавної влади, а про «вибори» — необхідний компонент демократії. Далі говориться про те, що майно і скарб державні мають бути відокремлені від особис-

того майна гетьмана, чого не було раніше, включно до І. Мазепи (те ж саме стосувалося й полкового скарбу) [27, с. 360].

Зосереджуючи свою увагу на дослідженні витоків кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму на теренах України слід зазначити, що Україна стала звичайною провінцією Російської імперії, як свідчить дослідження вчених Росії (В. Зуєва, М. Погодіна), іноземних учених (Маль-Брюна, Губерта Вотрена та ін.) [28, с. 178-221]. Насамперед потрібно зазначити, що ні про яку виборність у часи «Російської імперії» не йшлося, тому, як форма влади, була монархія, яка повністю мала спадковий характер, а саме через це ніяка документація з приводу виборності імператора не велась.

До цього періоду також не належать і витoki кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму.

Шостий період охоплював кінець XIX – поч. XX ст. Для цього періоду характерна розробка початкових азів складів злочину, що стосується державного управління, але ніяк не виборчої документації або документів референдуму. Для цього періоду характерна розробка цілої низки нормативних актів, що стосувалися кримінальної відповідальності. В період, що розглядається, вперше на законодавчому рівні вводиться кримінальна відповідальність за злочини, що посягають на встановлений «державою порядок сословных», а потім і земських виборів [15, с. 22]. В Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р. у розділ IX «О преступлениях и проступках против законов о состояниях» була включена гл.4 «О злоупотреблениях особых по состоянию присвоенных прав» [29, с. 480-481]. Відділення перше цієї глави «О нарушениях правил, установленных для выборов и других собраниях дворянских, городских и сельских», містило низку складів злочинів, присвячених охороні виборчих прав із змінами й доповненнями 1884, 1885, 1886, 1893, 1896 рр. [29, с. 22]. У подальшому норми про злочини проти виборчих прав уточнювалися не стільки по мірі вдосконалення законодавчої техніки, але й насамперед у зв'язку зі значними змінами, що відбулися в політичній системі Російської держави [15, с. 25]. Як відзначалося в юридичних джерелах поч. XX ст., головне перетворення (зміни) були обумовлені введенням самостійного виборчого інституту, заміною існуючого станового виборчого права на цензове [30, с. 19-20].

Виборче законодавство епохи становлення російського парламентаризму визначало порядок правового захисту дотримання законності при виборах депутатів вищих представницьких органів [15, с. 26]. Так, 8 березня 1906 р. був виданий іменний височайший Указ «О временных правилах об ограничении свободы и правильности предстоящих выборов в Государственный Совет и Государственную Думу, а так же о беспрепятственной деятельности сих установлений» [31]. Майбутні зібрання виборців і виборщиків, зазвичай, могли стати об'єктами терористичних акцій [32, с. 586]. Тому цей Указ визначив покарання за перешкоду заняттям передвиборчих зібрань, зібрань з виборів у Державну Раду або Державну Думу і виборних комісій, погрозами, насиллям

над особою, зловживанням владою, пошкодженням приміщення, що призначене для зібрання тощо [32, с. 586-587]. Зазвичай при пошкодженні приміщення могла, на нашу думку, знищуватися і виборча документація.

У 1906 р. розділ IV «Уложення про покарання кримінальні і виправні» було доповнене гл. 8 (ст. 328-1 — 328-9) «О нарушении свободы и правильной выборности в Государственный Совет или Государственную Думу» [32, с. 586-587]. Особливий інтерес для нашого дослідження представляє ч. 3 ст. 328-1, яка встановлювала відповідальність спеціального суб'єкта, в якості якого виступала особа, яка користувалася правилами державної служби, якщо злочинне діяння ним вчинене при виконанні службових обов'язків. Такими органами були ті, які мали безпосереднє відношення до підготовки і проведення виборів, зокрема, загальна поліція та адміністрація, на допомогу якої були утворені особливі змішані уїзні і губернські у справах про вибори комісії, які склалися з членів адміністрації, судового відомства та органів самоуправління (складання виборчих списків надавалось органам земського і міського самоуправління) [34, с. 587]. Цікаво, що ст.328-7 передбачалося умисне пошкодження виборчих списків, виборних записок або проваджень, а також їх «подложное составление» [15, с. 30]. Проте і цей злочин не передбачав умисного знищення виборчої документації, а лише її пошкодження, хоча уже можна, у певній мірі, говорити про виборчу документацію. Безумовно, що такий стан кримінально-правової охорони виборчих прав громадян був, на наш погляд, незадовільним. Ці прогалини в даному Уложенні було на той час усунути неможливо.

Сьомий період (охоплює поч. XX ст. — 1991 р.) він має назву «Україна в радянський період». Характеризуючи на початку цього періоду українське державотворення (1917-1921 рр.) слід зазначити, що охорона виборчих прав особливо, що стосується предмету нашого дослідження, не отримала ніякого прогресу і взагалі не знайшла свого підтвердження. Тут знайшли своє місце лише: 1) кримінально-правова охорона членів парламенту Української Центральної ради та створення собі пільгових умов щодо притягнення їх до кримінальної відповідальності; 2) про виборче право в західноукраїнських землях, зокрема, артикул VI, де «Державна Рада», як зазначалося: «Законодатну власть у Галицькій республіці виконує весь її народ через своє заступництво, вибране на підставі загального, без різниці пола, рівного, безпосереднього, тайного і пропорціонального виборчого права». Виборче право реалізовувалось і шляхом балотування виборів; 3) на початку радянського періоду процеси волевиявлення регламентувалися на рівні: виключно законодавчому — декретами Всеросійського З'їзду Рад; на урядовому рівні — декретами РНК; на рівні окремих комісаріатів — постановами, інструментаріями; на судовому рівні — у конкретних рішеннях по справам; на рівні неофіційному — звернень до населення [16, с. 42-49; 35, с. 41; 36, с. 11-12; 37, с. 28-36].

Слід зазначити, що нормативні та інші акти радянської влади мали значні обмеження виборчих прав для населення [38, с. 7-8; 39, с. 24; 40, с. 26; 41, с. 114; 42, с. 147 та ін.].

У 1922 р. був прийнятий Кримінальний кодекс УРСР [44]. Цей Кодекс відтворив лише одну норму, що передбачала відповідальність у виборах осіб, які не мали на те законних прав, з тією лише різницею, що тепер йшла інша мова про вибори до Рад (ст. 104 КК УРСР) [44]. Такі ж положення майже аналогічно вирішував і КК УРСР 1927 р. УРСР [45]. Проте в гл.2 «Інші злочини проти порядку управління», а саме ст.78 цього Кодексу, передбачала відповідальність за «Викрадення, пошкодження, приховання або знищення офіційних або приватних документів із державних установ, з метою перешкоджання правильному вирішенню справ або, взагалі, діяльності установ...» [45]. Натомість ст.91 цього ж Кодексу, яка стосується виборчого права, ніякого захисту виборчої документації не передбачала [45].

09.07.1937 р. постановою ЦВК СРСР було затверджено Положення про вибори до Верховної Ради Союзу РСР, яке містило дві норми кримінально-правового характеру (ст. 111, ст. 112) [46, с. 394].

Стаття 111 даного Положення передбачала, що будь-яка особа, яка шляхом насильства, обману, погроз чи підкупу перешкоджатиме громадянину СРСР у здійсненні його права обирати та бути обраним до Верховної Ради СРСР, карається позбавленням волі на строк до двох років [46, с. 394]. У ст. 112 Положення було закріплено, що посадова особа Ради або член виборчої комісії, які вчинили підробку виборчих документів або завідомо неправильний підрахунок голосів, караються позбавленням волі на строк до трьох років [46, с. 394]. Аналіз відповідної постанови і цих статей свідчить про певні подвиги у захисті виборчих прав. Проте витоків злочину незаконне знищення виборчих документів або документів референдуму ми не знаходимо. Новим етапом розвитку кримінального законодавства СРСР та УРСР стало прийняття у 1958 р. основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік [47]. Вони стали підґрунтям для прийняття 28.12.1960 р. КК УРСР, що проіснував 41 рік. Особлива частина цього Кодексу містила главу IV під назвою «Злочини проти політичних і трудових прав громадян», у якій було передбачено кримінальну відповідальність за неправомірне використання виборчих бюлетенів, підробку виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів, але й в даному кримінальному кодексі законодавець не прописував жодної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму [48, с. 145-148].

Перш за все слід зазначити, що Законом СРСР від 25 грудня 1958 р. «Про відміну позбавлення виборчих прав по суду», відмінялась така міра покарання, як позбавлення виборчого права [16, с. 52]. Важливо звернути увагу й на те, що і КК 1960 р. не передбачав такого покарання як позбавлення виборчого права [48, с. 145-148].

У першій редакції КК УРСР 1960 р. виборчі права не диференціювалися на активне і пасивне право. Крім того, в цій редакції були лише злочини, передбачені у ст. 127 КК «Перешкоджання здійсненню виборчого права»; ст. 128 «Підробка виборчих документів або неправильний підрахунок голосів»; ст. 129 «Неправильний підрахунок голосів» [48, с. 145-148]. Ці статті не

містили витоків злочину «Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму». Не знайшли ці статті (127, 128 і 129 КК УРСР 1960 р.) стосовно предмета нашого дослідження і в редакції Указу від 12 січня 1983 р. [50].

Аналіз кримінального законодавства сьомого періоду розвитку суспільства та державності також свідчить про відсутність витоків злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму.

Восьмий період (з 1991 р. і до нашого часу) — незалежна держава. Для цього періоду було характерним те, що КК України 1960 р. був законом від 3 березня 1993 р. доповнений ст.129-1 «Порушення законодавства про референдум» наступного змісту: «Перешкоджання шляхом насилля, обману, погроз, підкупу або іншим шляхом вільному здійсненню громадянином права брати участь у референдумі, вести агітацію до дня проведення референдуму» [51]. Ці зміни також не передбачали кримінальну відповідальність за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму, проте в деякій мірі стали чинниками до криміналізації такого діяння.

Із прийняттям нового Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. [52], відбулися зміни на ниві кримінально-правових відносин. Зокрема, Законом України № 3169 — IV від 1 грудня 2005 р. цей нормативно-правовий акт був доповнений ст.158-1 КК «Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму» [53]. У відповідності з Законом України № 16/6 — IV від 21 серпня 2009 р. [54] ст. 158-1 КК була перенумерована у ст. 158-2 КК того ж самого змісту «Ст. 158-2. Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму:

Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму поза встановленим законом строком зберігання у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії України після проведення виборів або референдуму а так само пошкодження виборчої документації або документів референдуму, —

карається обмеженням волі на строки від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років.

Ті самі діяння, вчинені за попередньою змовою групою осіб або членом виборчої комісії чи іншою службовою особою з використанням влади або службового становища, —

карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого» [52].

Висновки. На підставі проведеного аналізу кримінального законодавства в історико-правовому аспекті приходимо до висновку: 1) що витoki кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації ми знаходимо в ст. 158-2 КК України; 2) що зазначена редакція ст. 158-2 КК України свідчить про те, що законодавець вперше прийняв за необхідне існування кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму. Також він вдався до ускладненого, незрозумілого для практичного застосування опису сформульованих у ньому

ознак, зумовивши цим низку проблем, які необхідно вирішити та обґрунтувати в подальшому дослідженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Фесенко Є.В.* Сучасні завдання кримінально-правової науки (загальна частина) / Є.В. Фесенко // *Право України*. — 2010. — №9. — С.66-72.
2. *Історія держави і права України: Підручник: У 2-х т.* / [В.Г. Гончаренко, Л.О. Зацев, В.М. Єрмолаєв та ін.]; за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — Т.1 / [В.Г. Гончаренко, А.Й. Рогожин, В.О. Рум'янцев та ін.] — 2003. — 656 с.
3. *Денісова Т.А.* Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз: Монографія / Т.А. Денісова. — Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2007. — 286 с.
4. *Матвійчук В.К.* Історія розвитку кримінального законодавства стосовно злочинів проти основ національної безпеки / В.К. Матвійчук // *Юридична наука*. — 2011. — №3. — С. 139-151.
5. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія / В.К. Матвійчук. — К.: Азимут - Україна, 2005. — 464 с.
6. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / [уклад. і голов. Ред. В.Т. Бусел]. — К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. — 1440 с.
7. *Волкова Т.І.* Витоки та генеза кримінально-правової охорони рибних, звіриних або інших водних добувних ресурсів / Т.І. Волкова // *Юридична наука*. — 2013. — № 10. — С. 38-49.
8. *Українсько-російський словник - 4-те вид.* [В.С. Ільїн, К.П. Дорошенко, С.П. Левченко та ін.]; відп. редактор Л.С. Паламарчук, Л.Г. Скрипник. — К.: Изд-во «Наукова думка», 1976. — 944 с.
9. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка: ок. 5700 слов / Под ред. чл-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. — 19 изд., испр. — М.: Рус. яз., 1987. — 846 с.
10. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: Учебное пособие / В.К. Матвейчук. — К.: НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1963. — 80 с.
11. *Субтельний Орест.* Україна: Історія; [перекл. з англ. Ю.І. Шевчука, вст. ст. С.В. Кульчицького] / О. Субтельний. — К.: Либідь, 1991. — 512 с.
12. *Грушевський С.М.* Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. [редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін.] — К.: Наукова думка, 1991. — Т. 1. — 736 с.
13. *Гришук В.К.* Методологічні засади сучасної державної кримінальної політики України / В.К. Гришук // *Проблеми юридичної науки та правоохоронної практики: (Збірник наукових праць)*. — К.: Укр. акад. внутр. справ, 1994. — С. 158-165.
14. *Пидопличко И.Г.* О ледниковом периоде / И.Г. Пидопличко. — М., 1951. — 280 с.
15. *Турищева Н.Ю.* Преступления против избирательного права и права на участие в референдуме / Н.Ю. Турищева. — СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2010. — 339 с.
16. *Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референтних прав* / П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, С.Я. Лихова та ін.; за заг. ред. В.П. Тихого. — Х.: Изд-во Кроссеруд, 2008 — 344 с.

17. *Прокопий из Кесарии*. Война с готами. — Кн. VII (III), гл. 14, § 22 // Памятники Русского права. / Под. ред. С.Ю. Юшкова: сост. А.А. Зимин. — М.: Юрид. лит., 1952. — Вып. 1.-287 с.
18. *Фроянов И.Я.* Киевская Русь. Очерки социально-политической истории / И.Я. Фроянов — Л.: Из-во ЛГУ, 1980. - 325 с.
19. *Мунтян В.Л.* Правова охорона природи Української РСР / В.Л. Мунтян — К.: Вид-во Київського державного університету, 1966. — 103 с.
20. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: Монографія / В.К. Матвійчук. — К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2011. — 368 с.
21. Российское законодательство X-XX веков: В 9 т. — Т. 2: Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. — М.: Юрид. лит., 1985. — 520 с.
22. *Владимирский-Буданов М.Ф.* Обзор истории русского права / М.Ф. Владимирский-Буданов. — Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1995. — 640 с.
23. Соборное Уложение 1649 г. // Российское законодательство X-XX века: В 9 т. — Т. 3: Акты земских соборов. / [отв. ред. тома док. ист. наук А.Г. Маньков] / Под общ. ред. д.ю.н., проф. О.И. Чистякова. — М.: Юрид. лит., 1985. — 512 с.
24. Российское законодательство X—XX веков: В 9 т. — Т. 4: Законодательство периода становления абсолютизма / [отв. ред. тома док. ист. наук А.Г. Маньков] / Под общ. ред. д.ю.н., проф. О.И. Чистякова. — М.: Юрид. лит., 1986. — 313 с.
25. Российское законодательство X-XX веков: В 9 т. — Т. 5: Законодательство периода расцвета абсолютизма / [отв. ред. тома Е.И. Индова] / Под общ. ред. д. ю. н., проф. О.И. Чистякова. — М.: Юрид. лит., 1987. — 527 с.
26. *Ткач А.П.* Історія кодифікації дореволюційного права України / А.П. Ткач. — К.: Вид-во Київського ун-ту, 1968. — 170 с.
27. Велика історія України. — К.: Глобус, 1993. — 740 с.
28. *Січинський В.* Чужинці про Україну / В. Січинський. — Львів: Фірма «Довіра», 1992. — 193 с.
29. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. — СПб.: Типография Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1845. — 891 с.
30. *Водовозов В.В.* Избирательное право в Европе и России. — СПб.: Изд-во Брокгауза-Ефрона, 1906. С. — 9-20.
31. О современных правилах об ограждении свободы и правильности предстоящих выборов в Государственный совет и Государственную Думу, а так же беспрепятственной деятельности сих установлений: Именной Высочайший указ, данный Сенату от 8 марта 1906 г. // Полное собрание законов Российской империи. Собр. III. Т. XXVI. Отд. 1. — СПб.; 1909. — Ст. 27506 — С. 225-227.
32. Институт выборов в России. Источники свидетельства современников. Взгляды исследователей XIX — начала XX в. / Под общей ред. А.А. Вешнякова. — М., 2001. — 805 с.
33. *Мачковский Л.Г.* Преступление против основных прав человека в Уголовном уложении 1903 г. / Л.Г. Мачковский // Журнал российского права. — 2005. — № 7. — С. 123-130.
34. Энциклопедический словарь Русского библиографического института «Гранат». — М., 1910. — Т. 11. — Стлб. 587.

35. Кісілюк Е.М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917–1921 рр.): дис. ... канд. юрид. наук; за спец.: 12.00.08 — Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. — К. : НАВСУ, 2003 — 208 с.

36. Проект державного устрою Західноукраїнської Республіки // Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т. — К. : Дніпро, 2001. — Т. 7. — 20-ті — 40-ві рр. XX ст. — 358 с.

37. Бойкот виборів до Польського Сейму і Сенату // Тисяча років української суспільно-політичної думки: У 9-ти т. — К. : Дніпро, 2001. — Т. 7. — 20-т. — 40-ві рр. XX ст. — 358 с.

38. Декрет II Всероссийского Съезда Советов 28 октября 1917 г. // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. — М. : Госюриздат, 1953. — С. 7-8.

39. О сроке службы в Рабочее-крестьянской Красной Армии: декрет ВЦИК 13 апреля 1918 года // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. — М. : Госюриздат, 1953. — С. 20-26.

40. О предоставлении народному комиссару продовольствия чрезвычайных полномочий по борьбе с деревенской буржуазией, укрывающей хлебные запасы и спекулирующей ими: декрет ВЦИК 9 мая 1918 г. // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917 — 1952 гг. — М. : Госюриздат, 1953. — С. 26-29.

41. О лишении гражданства некоторых категорий лиц, находящихся за границей: Декрет ВЦИК И СНК 15 декабря 1921 года // Сборник документов по истории уголовного зак-ва СССР и РСФСР — 1917 — 1952 гг. — М. : Госюриздат, 1953. — С. 112-116.

42. Об административном надзоре: Декрет ВЦИК И СНК 10 августа 1922 года // Сборник документов по истории уголовного зак-ва СССР и РСФСР — 1917–1952 гг. — М. : Госюриздат, 1953. — С. 141–147.

43. Инструкция о порядке применения амнистии к четвертой годовщине октябрьской революции: постановление НКЮ 5 мая 1921 г. // Сборник документов по истории уголовного зак-ва СССР и РСФСР — 1917–1952 гг. — М. : Госюриздат, 1953. — С. 111–112.

44. Уголовный кодекс УССР. 1922 г. — Харьков : Типография Виконспілки. — № 879. — Издание Наркомюста УССР, 1922. — 35 с.

45. Уголовный кодекс УССР, 1927 г. — М. : Государственное издательство юридической литературы, 1950. — 70 с.

46. Положение о выборах в Верховный Совет ССР: Постановление ЦИК СССР 9 июля 1937 года // Сборник документов по истории уголовного зак-ва СССР и РСФСР — 1917 — 1952 гг. — М. : Госюриздат, 1953. — С. 390-396.

47. Основы уголовного законодательства СССР и союзных республик Уголовный кодекс Украинской ССР: Закон СССР от 25.12.1960 об утверждении Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик // Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 15, ст. 191.

48. Про затвердження Кримінального кодексу Української РСР: Закон Української РСР від 28 грудня 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1961. — № 2. — Ст. 14.

49. Про відміну позбавлення виборчих прав по суду: Закон СРСР: У 2 т. // Уголовное законодательство союза ССР и союзных республик. — М. : Госюриздат, 1963. — Т. 1. — С. 28-41.

50. Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 12 січня 1983 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1983. — № 4. — Ст. 50.

51. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям законів «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» і «Про вибори Президента Української РСР»: Закон від 3 березня 1993 р. // Відомості Верховної України. — 1993. — №18. — Ст. 189.

52. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної України. — 2001. — № 25-26. — Ст. 131.

53. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за знищення виборчої документації або документів референдуму: Закон України № 3169-IV від 1 грудня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 12. — Ст. 105.

54. Про вибори Президента України: Закон України № 1616-IV від 21 січня 2009 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 14. — Ст. 81.

Орлов Ю. Витоки, генеза кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму

У статті здійснено дослідження витоків та історії кримінальної відповідальності за незаконне знищення виборчої документації. Автором зроблені певні висновки історико-правового характеру, які дають у подальшому провести глибокий аналіз складу злочину, передбаченого ст. 158-2 КК України.

Ключові слова: незаконне, знищення, виборча документація, документи референдуму.

Орлов Ю. Истоки, генезис уголовной ответственности за незаконное уничтожение избирательной документации или документов референдума

В статье проведено исследование истоков и истории уголовной ответственности за незаконное уничтожение избирательной документации. Автором сделаны определенные выводы историко-правового характера, которые дают возможность в дальнейшем провести глубокий анализ состава преступления, предусмотренного ст. 158-2 УК Украины.

Ключевые слова: незаконное, уничтожения, избирательная документация, документы референдума.

Orlov Y. Origins, the genesis of criminal liability for unlawful destruction of election documents or documents of the referendum

The article studies the origins and history of criminal liability for the illegal destruction of election documents. The author has made certain conclusions of historical law, which further allow carrying out the deep structural analysis of the crime provided under Art. 158-2 of Criminal Code of Ukraine.

Keywords: illegal, destruction, election documents, documents of the referendum.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2014.